

Nr 31.

Utlåtande i anledning av väckt motion om ändrad ordning för expropriationsmålens handläggning m. m.

Tredje lagutskottet har till behandling förehått en inom andra kammaren väckt motion, nr 72, av herrar *Andersson* i Ronneby och *Petterson* i Degerfors.

I motionen hemställes,

»att riksdagen ville i skrivelse hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående en ändrad ordning för expropriationsmålens handläggning i syfte att säkerställa en snabbare och smidigare handläggning av dessa mål; samt

att om den oinskränkta möjligheten att fullfölja expropriationsmål till högre instans bibehålles, expropriationslagens bestämmelser i 67 § om expropriationskostnad omarbetas på sätt Göta hovrätt tidigare förordat.»

Som motivering för sin hemställan anför motionärerna bl. a. följande angående verkningarna av de ändringar som år 1949 vidtogs i fråga om ordningen för expropriationsmålens handläggning.

1949 års omorganisation har ur kommunal synpunkt visat sig medföra vissa mindre önskvärda verkningar när det gällt expropriationslagstiftningens praktiska tillämpning. De praktiska erfarenheterna av expropriationsdomstolarnas verksamhet kan nämligen hittills inte anses ha varit i alla avseenden tillfredsställande. Till en del torde detta givetvis bero på att domstolarna ännu icke hunnit förvärva någon större vana i handläggningen av hithörande mål. Emellertid synes den främsta invändningen mot systemet vara den, att förfarandet blir alltför omständligt och tidsödande.

Genom tvånget att med klara domskäl motivera sin uppskattning av olika fastighetsvärden anser sig domstolarna ofta nödsakade att införskaffa en synnerligen vidlyftig utredning, en utredning som mången gång icke kan anses stå i rimlig proportion till de aktuella värdefrågorna. Förfarandet med expropriationsdomstolar är dessutom tidsödande i så måtto, att expropriationsmål kan fullföljas genom samtliga instanser. Detta är givetvis ägnat att leda till en vanligtvis betydande tidsutdräkt. Enligt vad markutredningen förklarade i sitt år 1947 framlagda förslag till vissa ändringar i expropriationslagstiftningen kunde olägenheten härav dock i väsentlig mån minskas genom rätt för exproprianden att tillträda egendomen dessförinnan. Denna utväg med förtida tillträde lär emellertid icke alltid stå en kommun till buds. Framför allt torde det sålunda vara uteslutet med förtida tillträde, då fråga är om expropriation av större oplanerat område, som exproprieras enligt de nya bestämmelserna i 1 § punkt 16 expropriationslagen. Förtida tillträde lär nämligen icke innebära, att kommunen får äganderätt till marken och

¹ *Bihang till riksdagens protokoll 1953. 9 saml. 3 avd. Nr 31.*

medför även i övrigt betydande nackdelar för kommunen. En olägenhet består däri, att kommunen genom förtida tillträde avskär sig möjligheten att återkalla expropriationsanspråket. Möjligheten att frånträda expropriationsanspråket får anses vara av så stort värde för kommunen, att man endast undantagsvis lär vilja avstå från denna genom ett förtida tillträde av den fastighet som avses i expropriationsanspråket. En annan faktor att taga med i beräkningen, när det gäller frågan om förtida tillträde, är den förhållandevis höga ränta, som måste erläggas från tillträdesdagen till dagen för nedsättande av det slutgiltiga expropriationsbeloppet.

I fråga om rättegångskostnaderna vid expropriation anför motionärerna i sin motivering.

De erfarenheter, som hittills vunnits beträffande expropriationsprocesserna efter den nya ordningen, synes i allt väsentligt bekräfta farhågor, som kommit till uttryck i förslag år 1948 av Göta hovrätt och i motion av herr Nilsson i Kristinehamn (II: 430/1949). Utredningarna i expropriationsmålen tenderar otvivelaktigt till att bli synnerligen vidlyftiga, och de blygsamma begränsningsregler som infördes i lagstiftningen synes icke ha lagt någon hämsko på markägarnas — eller kanske rättare sagt deras ombuds — utredningslusta. Ur allmän synpunkt vore mycket vunnit, om man åtminstone kunde begränsa expropriats rätt att erhålla full täckning för sina rättegångskostnader i högre instans. En bestämmelse av det innehåll, som Göta hovrätt på sin tid föreslog, synes icke oskäligen. I beaktande av det föreslagna tilläggsstadgandet, att domstolarna oavsett de allmänna bestämmelserna om rättegångskostnaderna i rättegångsbalken skulle äga att, där så funnes skäligt, tillerkänna expropriat även ersättning för andra kostnader i överinstanserna, torde alla rimliga hänsyn till markägarnas berättigade intressen vara tillgodosedda. Som en klar vinst skulle då kvarstå, att onödiga och tidsödande processer i överinstanserna i möjligaste mån bortfölla.

Beträffande de skäl, som i övrigt åberopats till stöd för motionärernas hemställan, får utskottet hänvisa till motionen.

Över motionen har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver yttranden inhämtats från Svea hovrätt samt hovrätten över Skåne och Blekinge. På begäran av utskottet har yttranden över motionen därjämte avgivits av Svenska stadsförbundet och Svenska landskommunernas förbund.

Några huvuddrag i 1949 års lagstiftning rörande handläggning av expropriationsmål.

År 1949 vidtogs betydande ändringar i lagen den 12 maj 1917 om expropriation. Till grund för propositionen i ämnet (nr 184/1949) låg ett betänkande av den s. k. markutredningen (SOU 1948: 4). Andra lagutskottets utlåtande (nr 34/1949) i anledning av propositionen godkändes av riksdagen.

Såvitt rör expropriationsmålens handläggning innebar 1949 års reform, att frågan om värdering vid expropriation överflyttades från de dåvarande expropriationsnämnderna till domstol. För målens handläggning i första

instans inrättades särskilda domstolar, en för varje domsaga eller stad med rådhusrätt. Sådan expropriationsdomstol består av ordförande, som skall vara ägodelningsdomaren i orten, och tre eller fyra ledamöter. Bland ledamöterna ingår högst två s. k. expropriationstekniker, som är särskilt sakkunniga beträffande värderingsfrågor, och vidare två nämndemän. Såvitt möjligt skall iakttagas, att den ene av nämndemännen är ägare av fastighet men den andre icke. Beträffande fullföljdsrätten i expropriationsmål gäller detsamma som stadgats för tvistemål i allmänhet.

Enligt huvudbestämmelsen i 67 § expropriationslagen är den exproprierande pliktig ersätta expropriaten dennes kostnader för rättegången m. m. Vissa undantag från huvudregeln tillkom år 1949, då 67 § försågs med en hänvisning till bestämmelserna i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken. Expropriaten äger sålunda, på grund av hänvisningen till 18 kap. 6 § rättegångsbalken, icke rätt till ersättning för de kostnader han genom sin utevaro eller annan försumlighet i processföringen åsamkat sig utan är tvärtom skyldig ersätta exproprianden de kostnader han genom försuldig processföring vållat denne. Vidare kan expropriat, på grund av hänvisningen till 18 kap. 8 § rättegångsbalken, erhålla ersättning för rättegångskostnad endast i den mån kostnaden varit påkallad för tillvaratagande av hans rätt.

Beträffande organisationen i expropriationsmål uttalandes i *propositionen* (s. 232 ff.) med förslag till lag angående ändring i expropriationslagen av departementschefen bl. a. följande.

Vid ett ståndpunktstagande till denna organisationsfråga synes det vara lämpligt att först avgöra, om expropriationsnämnderna i en eller annan form skola bibehållas, eller om värderingsuppgiften bör överflyttas till domstol. Lösningen av detta spörsmål är framför allt beroende av beskaffenheten hos de arbetsuppgifter som skola ankomma på värderingsorganet. Härom vill jag framhålla att införandet av mera preciserade regler för värderingen gör det nödvändigt, att man överger den skiljedomsliknande uppskattningen och att värderingsorganet i stället ger utförligt motiverade beslut och offentliggör de avvikande meningar som förekommit vid omröstning i saken. För att säkerställa den önskade enhetligheten och trygga rättssäkerheten, anser jag det även erforderligt, att beslutet kan överklagas. Visserligen torde det, såsom Svea hovrätt anfört, förhålla sig så, att en överinstans endast har begränsade möjligheter att sakligt ompröva det resultat vartill den första instansen kommit i värderingsfrågor. I spörsmål av principiell natur är dock klagarätten av vikt, och även eljest kan det till följd av påtagliga oriktigheter tarvas ändring i beslutet. Det dröjsmål med målens slutliga avgörande, som en överklagningsrätt medför, behöver i expropriationsärenden ej vålla alltför stora olägenheter, om, såsom jag vill föreslå, den exproprierande lämnas rätt att i förväg taga marken i besittning mot ställande av säkerhet. — — —

Om alltså i enlighet med min mening proceduren bör ordnas såsom ett enhetligt och sammanhängande domstolsförfarande, i stort sett följande RB:s regler, återstår att avgöra om uppgiften bör läggas på någon bestående domstol eller om nya specialdomstolar böra inrättas. Av särskild betydelse för

ståndpunktstagandet härtill är förslaget om tillsättande av expropriations-tekniker. — — —

Andra omständigheter som kunna inverka på avgörandet, huruvida bestående domstolar böra anförtros ifrågavarande uppgifter eller nya specialdomstolar inrättas, äro frågorna om domkretsen, om ordförandeskapet i domstolen och om vilka ledamöter som, utöver ordföranden och teknikerna, böra ingå i denna. Då markutredningens majoritet föreslog att en expropriationsdomstol skulle inrättas i varje län, tänkte man sig att åtminstone tills vidare en underdomare i länet skulle, med bibehållande av sin ordinarie tjänst, fungera som ordförande i expropriationsdomstolen, i den utsträckning verksamheten där påfordrade. Detta förslag har mycket kraftigt avstyrkts från hovrättshåll, varvid framhållits, att anordningen skulle desorganisera arbetet i den därav berörda ordinarie domstolen. På grund härav torde markutredningens majoritetsförslag vara praktiskt ogenomförbart, och det lär icke heller kunna ifrågakomma att inrätta ett ganska stort antal nya ordinarie domarejänster för dessa länsdomstolar med oviss arbetsbelastning. Det torde därför vara nödvändigt att anknyta till den bestående organisationen av domstolarna i första instans. Detta skulle lämpligen kunna ske på samma sätt som gäller i fråga om ägodelningsrätterna på landet, d. v. s. domaren i den allmänna underrätten göres tillika till ordförande i domstolen för expropriationsärenden och kansliet blir gemensamt. Därmed undvikas en helt ny organisation med nya tjänster, och de ifrågavarande arbetsuppgifterna infogas på ett smidigt sätt i det löpande arbetet inom den redan bestående ramen. Jämfört med förslaget om länsdomstolar kan detta synas som en splittring av arbetsuppgifterna på flera händer, men det bör emellertid understrykas, att expropriationsteknikernas ställning blir densamma som enligt nämnda förslag och att det i främsta rummet är genom dem som man kan ernå den eftersträfvade likformigheten i praxis. Såsom påtagliga om än icke mera betydande fördelar med anordningen må även nämnas, att domstolen kan tillgodogöra sig den ordinarie domarens kännedom om förhållandena i hans egen domkrets och att inställesekostnaderna för parter och vittnen bli mindre än som skulle blivit fallet med en länsdomstol.

Andra lagutskottet anförde i sitt utlåtande (s. 39) att det vore angeläget att söka avskaffa den ofta förekommande övervärderingen och uppnå enhetlighet i tillämpningen av expropriationslagens värderingsregler. För att dessa syftsmål skulle kunna uppnås vore det erforderligt, att besluten i värderingsfrågorna vore utförligt motiverade, så att det tydligt framginge hur det slutliga värdet framkommit, samt att besluten i dessa frågor kunde överklagas. Departementschefens ståndpunkt att värderingsfrågorna borde överflyttas till domstol fann utskottet därför välgrundad.

Utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Ovan angivna bestämmelse i 67 § om rätttegångskostnaderna i expropriationsmål föreslogs av *markutredningen*.

I yttrande över markutredningens förslag anförde *Göta hovrätt* att enligt förslaget expropriaten i princip ägde ovillkorlig rätt till ersättning för expropriationskostnad jämväl i överinstans. Expropriatens behöriga intressen syntes emellertid kunna tillgodoses utan en bestämmelse av så vidsträckt

innehörd. Hovrätten ansåge, att expropriatens rätt till ersättning för expropriationskostnad borde begränsas sålunda, att ovillkorlig sådan rätt borde — bortsett från de i förslaget genom hänvisning till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken angivna begränsningarna — gälla allenast i fråga om expropriationskostnad i första instans samt att i övrigt rättegångsbalkens bestämmelser om rättegångskostnad i tvistemål borde tillämpas, dock med det tillägget, att överinstans borde, oavsett nämnda bestämmelser, äga att, där så funnes skäligt, tillerkänna expropriat ersättning för kostnader vid instansen i fråga.

Enligt vad som framgår av *propositionen* (s. 249) fann departementschefen det icke påkallat att stadga särskild inskränkning med avseende å kostnaderna i hovrätt och högsta domstolen.

I *motionen II: 430* i anledning av *propositionen* hemställdes, att bestämmelsen om expropriationskostnad måtte omarbetas på sätt Göta hovrätt förordat.

Andra lagutskottet (s. 54) fann meningsskiljaktighet ej råda om att expropriaten borde, med de inskränkningar som föranleddes av hänvisningarna till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken, vara berättigad till ersättning för kostnader å målet i första instans. Enligt *propositionen* vore expropriaten med nämnda inskränkningar berättigad till ersättning även för kostnader å målet i överrätt. Utskottet, som icke kunde förorda ett frångående av Kungl. Maj:ts förslag, anförde till stöd för denna ståndpunkt följande.

Det torde vara obestridligt, att *propositionens* förslag giver expropriat, även om han utan bärande skäl fullföljt talan i överinstans, rätt att av den exproprierande få ersättning för kostnaden även därstädes. Detta är för visso icke tillfredsställande. En regel som den i *motionen* föreslagna torde emellertid vara än betänkligare. Tvistefrågan kommer väl nästan undantagslöst att gälla värdet av det exproprierade eller uppskattning av viss skada eller visst intrång. De främst i den exproprierandes intresse tillkomna reglerna för fastighetsvärderingen äro i hög grad invecklade och svårbemästrade. Det torde därför ej kunna begäras, att den enskilde expropriaten skall kunna helt bedöma, huruvida expropriationsdomstolen riktigt tillämpat värderingsreglerna. Därest man, såsom kan väntas bli fallet genom sådana rättegångskostnadsbestämmelser som i *motionen* föreslagits, skulle åstadkomma, att expropriater med hänsyn till kostnadsrisken ej skulle våga fullfölja målen i högre instans, skulle lätt bland expropriaterna kunna uppkomma en allmän känsla av otrygghet och rättsosäkerhet, vilket, även om den icke är sakligt grundad, likväl icke kan vara ur allmän synpunkt lyckligt. Att gå längre i inskränkande riktning än till fall, där expropriaten för en helt ogrundad talan och inser eller åtminstone bort inse detta, synes ej kunna ifrågakomma. Emellertid torde det vid sådana värderingstvister, varom här är fråga, vara mycket svårt att bedöma, när en expropriat kan anses ha insett eller bort inse att hans talan är helt ogrundad.

Yttrandena.

Den av motionärerna begärda utredningen angående en ändrad ordning för expropriationsmålens handläggning finner Svenska stadsförbundet vara i hög grad påkallad och Svenska landskommunernas förbund finner de i motionen framförda synpunkterna beaktansvärda. Svea hovrätt samt hovrätten över Skåne och Blekinge har däremot icke ansett sig böra förorda en dylik utredning.

Den i motionen föreslagna ändringen av stadgandet i 67 § expropriationslagen angående rättegångskostnad synes enligt stadsförbundets mening vara ägnad att i hög grad påskynda handläggningen av expropriationsmålen. Frågan kan knappast förbigås, uttalar landskommunernas förbund. Enligt Svea hovrätts bedömande föreligger emellertid icke tillräcklig anledning att upptaga denna detaljfråga till omprövning, och hovrätten över Skåne och Blekinge kan ej heller tillstyrka en sådan ändring som motionärerna föreslagit.

Vad främst angår motionärernas hemställan om utredning angående en ändrad ordning för expropriationsmålens handläggning har *Svea hovrätt* i sitt yttrande anfört följande.

Av förarbetena till ändringarna i expropriationslagen framgår, att frågan om expropriationsmyndigheternas organisation varit föremål för en omfattande utredning och att därvid framförts en mångfald olika synpunkter. Inom markutredningen förelågo på denna punkt skilda åsikter, och även bland remissmyndigheterna bröto sig meningarna starkt. Då föredragande departementschefen framlade proposition i ämnet, framhöll han särskilt vikten av att besluten i värderingsfrågorna vore utförligt motiverade och kunde överklagas. Proceduren i expropriationsmålen borde enligt hans förmenande — främst i syfte att trygga rättssäkerheten och att uppnå enhetlighet i rättstillämpningen — ordnas såsom ett sammanhängande domstolsförfarande, och han fann därvid lämpligast att för dessa mål inrätta särskilda expropriationsdomstolar. Vid riksdagsbehandlingen betonades från flera håll, att det med hänsyn till rättssäkerheten vore till fördel, om värderingen i expropriationsmålen överflyttades till domstol med möjlighet till överprövning i högre instans.

I motionen göres gällande, att den verkställda omorganisationen från *kommunal* synpunkt visat sig medföra vissa mindre önskvärda verkningar särskilt så till vida som förfarandet bleve alltför omständligt och tidsödande. Motionärerna förmena, att domstolarna genom tvånget att utförligt motivera besluten i värderingsfrågorna ofta ansåge sig nödsakade att införskaffa en synnerligen vidlyftig utredning, som mången gång icke kunde anses stå i rimlig proportion till de aktuella värdefrågorna. Fullföljdsrätten vore enligt motionärernas åsikt ägnad att leda till en vanligtvis betydande tidsutdräkt, och den möjlighet att erhålla förhandstillträde till fastighet, som expropriationslagstiftningen medgäve, kunde med hänsyn till de villkor, som vore förknippade därmed, icke anses ha undanröjt denna olägenhet.

Hovrätten vill till en början framhålla, att domstolarna med hänsyn till den korta tid, under vilken den nya lagstiftningen varit i tillämpning, i all-

mänhet ha ganska ringa erfarenhet av det nya förfarandet i expropriationsmål. Sålunda kan nämnas, att expropriationsdomstolen i Stockholm hitintills avkunnat domar i 15 mål. Till Svea hovrätt ha inkommit 11 mål, vari expropriationsersättningen eller därmed jämförlig gottgörelse varit tvistig. Av dessa härrör 8 mål från de av expropriationsdomstolen i Stockholm sålunda avgjorda. I samtliga sistnämnda mål har staden fullföljt talan; i två av målen har jämväl expropriaten eller därmed jämställd part vädjat. Ut i ett av de övriga tre till hovrätten inkomna målen har såväl exproprianden, en lantbruksnämnd, som expropriaten fullföljt talan, medan expropriaten vädjat i de båda återstående målen. Hovrätten har hitintills slutligt prövat 8 mål och därvid i själva saken gjort ändring i 4 mål. Till högsta domstolen ha fullföljts tre mål, i ett fall av stads motpart.

Att döma av de i hovrätten prövade målen uppkomma vid värdering av mark i anslutning till expropriation ej sällan svårlösta principspörsmål, för vilkas avgörande ett domstolsförfarande med fullföljdsrätt synes vara avgjort bättre än systemet med expropriationsnämnder. Värderingsfrågorna och principspörsmålen ha vanligen sådant samband med varandra att det i praktiken icke torde vara lämpligt att, i enlighet med ett tidigare framfört uppslag, vid förfarandet särskilja dessa båda frågekomplex och att därvid avskära fullföljdsrätten i värderingsfrågorna.

Vad särskilt angår den olägenhet, som fullföljdsrätten anses medföra i form av dröjsmål med målens avgörande, må påpekas, att såsom av redogörelsen för inkomna mål framgår, inom denna hovrätts domkrets hitintills förekommit endast ett ringa antal överklaganden. Det förefaller sålunda som om farhågorna varit överdrivna. I varje fall synes denna olägenhet i hög grad kunna elimineras genom att kommunerna begagna sig av den rätt som tillerkänts exproprianden att på vissa villkor erhålla förhandstillträde till den fastighet eller rättighet varom i målet är fråga. Vad motionärerna anföra därom att sådan utväg skulle vara förenad med betydande nackdelar finner hovrätten icke övertygande. Vidkommande den av motionärerna påtalade räntesatsen må upplysas, att den i lagstiftningens förarbeten omnämnda utredning, som haft i uppdrag att verkställa en översyn av gällande bestämmelser om legal ränteberäkning, avslutats och att ärendet är beroende på Kungl. Maj:ts prövning.

Det torde enligt hovrättens mening icke finnas anledning antaga, att handläggningen av expropriationsmålen vid domstol i och för sig skulle behöva föranleda en vidlyftigare utredning än en handläggning införd expropriationsnämnd. Med hänsyn till motionärernas uppgift att domstolarna ofta vore nödsakade att införskaffa en omfattande utredning må anmärkas, att det enligt rättegångsbalkens bestämmelser ankommer på parterna att i mål av nu ifrågavarande art sörja för utredningen och bevisningen.

På grund av vad sålunda anförts och då, såsom i lagstiftningens förarbeten understrukits, domstolsförfarandet otvivelaktigt medför större rättssäkerhet och enhetlighet i rättstillämpningen, kan hovrätten f. n. ej förorda en återgång till systemet med expropriationsnämnder.

Innan närmare erfarenhet vunnits, föreligga enligt hovrättens mening icke heller skäl att överflytta expropriationsmålen till ett fåtal specialdomstolar. Hovrätten vill emellertid framhålla, att därest i samband med reformer å jorddelningslagstiftningens område nya ägodelningsrätter skulle komma att inrättas — ett spörsmål som är föremål för ingående prövning

av fastighetsbildningssakkunniga — anledning finnes att i detta större sammanhang på nytt pröva expropriationsmyndigheternas organisation.

Hovrätten anser sig således icke böra tillstyrka bifall till motionen i vad den avser ny utredning om expropriationsmälens handläggning.

I förevarande avseende anför hovrätten över Skåne och Blekinge.

Beträffande det i motionen framställda yrkandet om utredning angående en ändrad ordning för expropriationsmälens handläggning vill hovrätten till en början erinra om, att de gällande bestämmelserna om förfarandet i expropriationsmål endast varit i kraft sedan den 1 april 1950. Det är blott ett förhållandevis ringa antal expropriationsmål, som under denna tid kommit under hovrättens prövning (9 sådana mål ha avgjorts). Icke heller vid expropriationsdomstolarna i denna hovrätts domkrets har i allmänhet förekommit något större antal mål. Det är emellertid anmärkningsvärt, att vid vissa av dessa domstolar förekommit åtskilliga expropriationsmål, medan andra expropriationsdomstolar varit helt utan eller blott haft enstaka mål. Som exempel kan nämnas, att sedan de nuvarande bestämmelserna trätt i kraft av expropriationsdomstolen för Malmö stad avgjorts 3 mål och av expropriationsdomstolen för Torna och Bara domsaga 5 mål; den 1 januari 1953 var vid förstnämnda domstol icke anhängigt något mål, medan vid sistnämnda 50 mål voro anhängiga.

Av det anförda framgår, att det är en ganska begränsad erfarenhet av de nuvarande bestämmelserna, som hovrätten hittills vunnit. Det är dock tydligt, att expropriationsmålen i allmänhet äro synnerligen arbetskrävande icke endast därigenom att som regel en vidlyftig utredning förebringas i dessa mål utan också därför att tillämpningen av lagens bestämmelser om markvärderingen är tämligen komplicerad. Detta förhållande synes i vissa fall i fråga om expropriationsdomstolar för domsagor, där ett större antal eller enstaka, mera omfattande expropriationsmål förekommit, hava varit ägnat att medföra avsevärda svårigheter för domstolarna.

Med hänsyn till den korta tid lagstiftningen varit gällande och den begränsade erfarenhet av dennas tillämpning, som hovrätten erhållit, anser sig hovrätten icke nu böra förorda en utredning om ett ändrat expropriationsförfarande. Hovrätten vill dock framhålla, att det enligt hovrättens mening kan ifrågasättas, huruvida den nuvarande ordningen för expropriationsmåls handläggning är den mest lämpliga. Under förarbetena till de gällande bestämmelserna om expropriationsmyndighetens organisation gav hovrätten i underdåniga yttranden den 23 mars och den 11 oktober 1948 uttryck för den uppfattningen att expropriationsnämnderna borde bibehållas ehuru med förändrad sammansättning. Det förefaller fortfarande hovrätten som om en jämförelsevis ändamålsenlig lösning av de svårbevästrade problem, som fråga om expropriationsmyndighetens organisation innefattar, skulle kunna vinnas med den av hovrätten då förordade ordningen. Det är emellertid tveksamt, huruvida icke det lämpligaste vore att inrätta särskilda — från de vanliga domstolarna fristående — domstolar för expropriationsfrågor och möjligen andra jordfrågor. Det saknas enligt hovrättens mening anledning att i frågans nuvarande läge redogöra för de skäl, som tala för den ena eller den andra lösningen. Hovrätten vill dock påpeka, att det i motionen uttryckta önskemålet om en snabbare handläggning av expropriationsmål troligen skulle bliva bäst tillgodosett

genom en återgång till förfarandet med expropriationsnämnd. Å andra sidan torde de säkraste garantierna för att markvärderingen sker i överensstämmelse med de principer, på vilka lagstiftningen vilar, ligga i ett förfarande hos en specialdomstol med möjlighet till fullföljd i högre instans.

Ehuru hovrätten som nämnts icke biträder förslaget om att frågan om ett ändrat expropriationsförfarande nu göres till föremål för en utredning, anser hovrätten frågan vara av sådan vikt, att det synes angeläget, att statsmakterna med uppmärksamhet följa utvecklingen på området. I detta sammanhang må anmärkas, att skyldighet föreligger för expropriationsdomstolarna att avgiva uppgifter för rättsstatistiken samt för expropriationsdomstolarna och överrätterna att till justitiedepartementet insända avskrift av domar i expropriationsmål.

Styrelsen för Svenska stadsförbundet yttrar.

De erfarenheter, som hittills vunnits av den nya ordningen, äro enligt styrelsens uppfattning sådana, att reformer i den av motionärerna åsyftade riktningen äro synnerligen motiverade, särskilt om man för framtiden skall kunna räkna med expropriationsinstitutet såsom en realitet vid lösandet av de kommunala tätbebyggelseproblemen. Även vid expropriationer för andra ändamål är det emellertid givetvis av betydelse att expropriationsinstitutet får en praktiskt lämplig utformning.

Bland de spörsmål, som främst böra behandlas vid en dylik utredning, är frågan huruvida expropriationsmålen skola handläggas av domstolar eller expropriationsnämnder. Styrelsen vill i detta hänseende erinra om att förbundet i sitt yttrande över markutredningens år 1947 framlagda betänkande anslöt sig till systemet med expropriationsnämnd.

Vid val av domstolssystemet ha motionärerna nämnt utvägen att koncentrera expropriationsmålen i första instans till ett fåtal specialdomstolar med vattendomstolarnas organisation såsom förebild. Styrelsen vill i detta sammanhang framhålla, att styrelsen har sig bekant, att man inom fastighetsbildningssakkunniga för närvarande diskuterar en omorganisation av ägodelningsrätterna. Man har därvid övervägt att frigöra ägodelningsrätterna från domsagoindelningen och vidga deras domkrets till att avse ett eller flera län. Därigenom skulle alltså tillskapas specialdomstolar för jorddelningsmålen. Vidare har — i syfte att ernå en snabbare handläggning — enligt uppgift föreslagits, att talan mot ägodelningsrätts utslag eller beslut med förbigående av hovrätten skall kunna föras direkt hos högsta domstolen. Enligt styrelsens mening synes betydande fördelar vara att vinna därest expropriationsmålen handläggning kunde förläggas till på detta sätt organiserade ägodelningsrätter. Man uppnår därvid syftet med motiverade domar samtidigt som enhetligheten i bedömningen säkerställes genom det korrigerande inflytandet från en överinstans och ett snabbare förfarande åstadkomes genom den direkta fullföljden till högsta domstolen.

Om domstolssystemet i huvudsak anses böra bibehållas, synes enligt styrelsens mening även andra reformer vara erforderliga för att säkerställa syftet med en snabbare handläggning. Bland tänkbara dylika reformer kan nämnas underlättade möjligheter för kommunerna att förhandstillträda expropriationsföremålet samt att vid ett sådant förhandstillträde säkerställa ett snabbt avgörande av expropriationsmålet. Såsom motionärerna påpekat är förfarandet med förhandstillträde för närvarande behäf-

tat med så svåra olägenheter för kommunerna att detsamma har ett relativt begränsat värde. Sålunda åtkommes expropriationsföremålet icke med äganderätt, vilket medför stora nackdelar särskilt när det gäller inlösen av mark enligt bestämmelserna i 1 § 16 punkten expropriationslagen. Den höga ränta, som måste erläggas vid förhandstillträde ger expropriaten möjlighet att spekulera i denna ränteinkomst genom att draga ut på expropriationsutredningen så långt som är möjligt. Närmare anknytning av räntan på expropriationsersättningen till gällande ränteläge torde medföra, att markägaren får ett större intresse att snarast möjligt komma till ett slutgiltigt avgörande i expropriationsmålet.

Styrelsen för Svenska landskommunernas förbund, som finner de i motionen framförda synpunkterna beaktansvärda, uttalar i nu berörda fråga.

Den tidigare ordningen för expropriationsersättningarnas bestämmande var ur olika synpunkter otillfredsställande. Även om åtskilliga befogade anmärkningar kunde riktas mot det förutvarande systemet med expropriationsnämnder, har detta dock veterligen icke anklagats för att den olägenheten skulle ha vidlått detsamma, att förfarandet var alltför omständligt och tidsödande. Däremot framfördes redan på remisstadiet beträffande proceduren i expropriationsärenden farhågor för att domstolsalternativet med hänsyn till fullföljdsrätten skulle vålla olägenheter. Departementschefen fann dock att olägenheten härav i stort sett kunde elimineras, därest exproprianden lämnades rätt att i förväg taga marken i besittning mot ställande av säkerhet. Såsom motionärerna erinrat om, innebär emellertid ett förtida tillträde för exproprianden nackdelar, som mången gång torde överväga fördelarna av ett besittningstagande på ett tidigt stadium. För att komma till rätta med de anmärkta bristfälligheterna kunde enligt motionärerna tänkas olika vägar. De i motionen framförda förslagen till en bättre utformning av den del av expropriationsproceduren, varom är fråga, ha tidigare varit föremål för överväganden. Några nya synpunkter på den föreliggande fråga torde svårligen kunna framletas. De erfarenheter, som hittills vunnits beträffande expropriationsprocesserna efter den nya ordningen, synas emellertid ge vid handen att allt icke är alldeles välbeställt som det nu är. Behandlingen av expropriationsmålen i första instans sker icke alltid med den snabbhet, som vore önskvärd. Därtill kommer den ytterligare tidsutdräkt med målens slutliga avgörande, som föranledes av fullföljdsrätten. Det kan visserligen invändas, att den nya ordningen ännu tillämpats så kort tid, att någon vägledande praxis ej hunnit utbildas. Styrelsen är övertygad om att överinstansernas sakkunskap och erfarenhet är av stort värde vid behandlingen av med värderingen förknippade principfrågor, men man kan icke komma ifrån, att värderingen vid expropriation måste bli en skälighetsprövning, därvid underinstansens, av särskild för ändamålet utbildad expertis omfattade mening, regelmässigt kan beräknas följas av överinstanserna. Anses tillräckliga skäl icke föreligga för att beskära fullföljdsrätten, kan dock frågan om rättegångskostnaderna i överinstanserna knappast förbigås.

I fråga om rättegångskostnaderna i expropriationsmål anför *Svea hovrätt*.

Bestämmelserna i 67 § expropriationslagen angående rättegångskostnader synas enligt hovrättens erfarenhet hitintills icke ha lett till missbruk av fullföljdsrätten. Ej heller ha i de av hovrätten prövade målen kunnat förmärkas någon större benägenhet hos expropriaterna att införskaffa en alltför vidlyftig utredning. Även om skäl kunna anföras för att begränsa expropriats rätt till ersättning för kostnader i överrätt, torde det därför icke föreligga tillräcklig anledning att nu upptaga denna detaljfråga till omprövning. Skulle emellertid en ändring anses påkallad och utredning härom komma till stånd, synes lämpligt att därvid upptagas till bedömande motsvarande spörsmål på närliggande områden, nämligen vid tvister om ersättning enligt byggnadslagen, vattenlagen, 1943 års lag om allmänna vägar och 1939 års lag om enskilda vägar, i vilka lagar f. n. finnas bestämmelser av delvis annat innehåll än expropriationslagens.

Hovrätten över Skåne och Blekinge yttrar i fråga om rättegångskostnaderna.

Det ställer sig svårt för hovrätten att på grund av den begränsade erfarenhet hovrätten har av stadgandets tillämpning göra något bestämt uttalande i fråga, huruvida stadgandet leder till sådana olägenheter som antydast i motionen. Det synes dock knappast kunna bestridas, att bestämmelsen kan få mindre önskvärda konsekvenser, och med hänsyn härtill kan det — trots den korta tid bestämmelsen varit i tillämpning — vara skäl att överväga, huruvida icke bestämmelsen bör ändras. En sådan ändring som motionärerna föreslagit kan hovrätten emellertid icke tillstyrka. Den hävdvunna regeln, att den exproprierande skall bära motpartens kostnader under expropriationsförfarandet, bör i princip gälla även i överrätt. Det är enligt hovrättens mening endast i vissa undantagsfall, såsom när expropriaten fullföljer talan utan att skäligen anledning därtill finnes, som det är motiverat att expropriaten själv får svara för kostnaderna i överinstansen. Beträffande stads inlösen av mark enligt byggnadslagen stadgas i 23 § andra stycket samma lag, att staden skall vidkännas å ömse sidor uppkomna kostnader, såframt ej domstolen med hänsyn till omständigheterna finner skäligen anordna förordna. En bestämmelse om kostnaderna i expropriationsmål i överrätt synes lämpligen kunna utformas efter mönster av detta stadgande, vartill motsvarighet även finnes i andra lagar.

Stadsförbundet anför i nu förevarande hänseende.

Den av motionärerna föreslagna ändringen av bestämmelserna om expropriationskostnad synes vara ägnad att i hög grad påskynda handläggningen av expropriationsmålen. Härigenom undvikas onödiga överklaganden i högre instans. Vidare tvingas expropriaten att därigenom koncentrera bevisningen till första instans. Då utredningskostnaderna i högre instanser vid en riktig processföring regelmässigt få anses vara relativt obetydliga torde några berättigade intressen från expropriats sida att under alla förhållanden där få sina expropriationskostnader ersatta icke lida intrång. Av hittills gjorda erfarenheter kan man heller icke sluta sig till att överrättsprövningen varit av större betydelse i de frågor som kräva den huvudsakliga utredningen, nämligen själva värderingsfrågorna.

Landskommunernas förbund finner motionärernas förslag värt beaktande. Förbundet yttrar i fråga om rättegångskostnaderna följande.

Rätten för expropriat att under alla omständigheter få sina rättegångskostnader i högre instans ersatta av motparten synes mera tillgodose en ohämmad utredningslusta hos expropriaten än vara motiverad av dennes rimliga anspråk på att få sin sak ytterligare prövad. Kommunerna måste under nuvarande förhållanden räkna med att rättegångskostnaderna kunna uppgå till förhållandevis höga belopp, vilket kan föranleda kommunerna att vid de förhandlingar med markägaren, som syfta till att åstadkomma en frivillig uppgörelse med denne, gå utöver vad de eljest skulle vara beredda att betala, ett förhållande, som kan vara förklarligt ur den enskilda kommunens synpunkt, i varje fall på kort sikt, men dock ingalunda är ägnat att bidra till förverkligandet av lagstiftarnas intentioner att motverka uttagande av överpriser.

Vissa i motionen ej nämnda frågor har berörts i yttrandet av *stadsförbundet*. Förbundet anför i dessa hänseenden.

Bland övriga frågor som särskilt aktualiserats beträffande expropriationsdomstolarna vill styrelsen slutligen bl. a. nämna spörsmålet om expropriationsteknikernas ställning i processen. Den dubbla ställning av sakkunniga och ledamöter i domstolen som teknikerna hittills intagit synes många gånger kunna leda till svårbemästrade situationer och får rent allmänt anses vansklig. En viss överrepresentation av fastighetsägarintresset inom expropriationsdomstolarna synes ha åstadkommit genom det nuvarande kravet att av nämndemännen i orten så vitt möjligt den ene skall vara ägare av fastighet men den andre icke. Man får nämligen räkna med att den nämndeman som är fastighetsägare alltid kommer att representera fastighetsägarintressen, medan det däremot ingalunda är säkert att den andre nämndemannen utgör en däremot svarande motvikt. Detta särskilda krav bör därför saklöst kunna slopas.

Utskottet.

Motionen riktar uppmärksamheten på 1949 års ändringar i expropriationslagen. Dessa syftade väsentligen till att göra det lättare för kommunerna att utan alltför stora kostnader skaffa mark till tälbebyggelse. I detta syfte utökades lagens förteckning över expropriationsändamål. Dessutom gavs bestämmelser om vilka principer som skulle ligga till grund för värdering av expropriationsfastigheter. I samband därmed borttogs de dittills gällande regler, enligt vilka expropriationsersättningens storlek vanligen helt bestämdes av expropriationsnämnd, medan domstols befattning med expropriationsmål huvudsakligen var av formell natur. I stället beslöts inrättandet av expropriationsdomstolar, i vilka särskilda värderingsexperter, s. k. expropriationstekniker, skulle ingå och vilkas domar skulle kunna överklagas.

Motionen berör framför allt den sida av 1949 års reform, som innebar organisatoriska ändringar. I första punkten av sin hemställan har motionärerna begärt utredning rörande ordningen för expropriationsmåls handläggning. Till stöd härför anför de främst, att expropriationsförfarandet efter 1949 års omorganisation synes ha blivit alltför omständligt och tidsödande. De olägenheter, som denna tidsutdräkt åsamkar kommunerna, kan enligt motionärernas mening icke alltid uppvägas av den i lagen angivna möjligheten för den exproprierande att ta expropriationsfastigheten i besittning innan expropriationen fullbordats (förtida tillträde). Från dessa utgångspunkter har i motionen dryftats olika utvägar att åstadkomma en snabbare och smidigare handläggning av expropriationsmål. I första hand ifrågasattes en återgång till systemet med expropriationsnämnder. Om icke denna utväg anses framkomlig vill motionärerna få utrett, huruvida icke expropriationsmålen i första instans skulle kunna koncentreras till ett fåtal specialdomstolar med vattendomstolarnas organisation såsom förebild.

Förbunden med frågan om handläggningen av expropriationsmål är frågan vem som skall gälda rättegångskostnaderna i dylika mål. Därest möjligheten att fullfölja målen till högre instans skall bibehållas, synes det motionärerna angeläget att begränsa expropriats rätt att erhålla täckning för sina rättegångskostnader i högre instans. Andra punkten av motionärernas hemställan syftar därför till en omarbetning av expropriationslagens bestämmelser i 67 § om expropriationskostnad.

Ordningen med expropriationsdomstol för handläggning av expropriationsmål har ägt tillämpning å mål, som anhängiggjorts den 1 april 1950 eller senare. Erfarenheterna av den nya ordningen kan därför förmodas vara tämligen begränsade. En sådan förmodan får stöd i de uppgifter som de över motionerna hörda hovrätterna lämnat rörande antalet expropriationsmål, som avgjorts inom deras domkretsar. Enligt Svenska stadsförbundets mening är emellertid erfarenheterna sådana, att reformer i den av motionärerna åsyftade riktningen är synnerligen motiverade, och enligt vad Svenska landskommunernas förbund uttalat synes de ge vid handen, att allt icke är alldeles välbeställt som det nu är.

Utskottet finner åtskilliga omständigheter tyda på att hittills uppnådda resultat av 1949 års reform icke i alla avseenden motsvarar vad man väntade, då lagändringarna genomfördes. Emellertid torde säker grund för bedömande av reformens verkningar på längre sikt ännu icke ha vunnits. Först sedan dom meddelats i ett mera avsevärt antal expropriationsmål såväl i första instans som i överinstanserna, torde det finnas tillräckligt material för den av motionärerna begärda utredningen. I varje fall gäller detta, om man på en ny utredning ställer det anspråket, att den skall ställa frågan i ett väsentligt annat läge än vid 1949 års riksdag.

Med hänsyn till vad nu anförts kan utskottet icke förorda motionärernas förslag att frågan om en återgång till systemet med expropriationsnämnder

nu skall utredas. Utskottet anser de skäl, som år 1949 anfördes av andra lagutskottet till förmån för inrättande av expropriationsdomstolar, alltfjämt bärkraftiga.

Då motionärerna ifrågasatt att expropriationsmålen skulle koncentreras till ett mindre antal domstolar, torde de ha avsett, att dessa huvudsakligen skulle handlägga expropriationsmål. Utskottet vill med avseende å denna tanke erinra om att den utförligt belystes i propositionen nr 184/1949 med förslag till lag angående ändring i expropriationslagen. Ovan angivna synpunkter i fråga om ett återinförande av expropriationsnämndssystemet äger enligt utskottets mening giltighet även beträffande nu ifrågasatta koncentration av målen. Däremot kommer frågan i ett annat läge, om ägodelningsrätterna, vilka liksom expropriationsdomstolarna har ägodelningsdomaren till ordförande, ersättes av ett fåtal s. k. jorddomstolar. En sådan omorganisation av rättegången i skiftesmål har — såsom i några remissyttrandena påpekats — dryftats inom fastighetsbildningssakkunniga. Därvid har även föreslagits, att klagan över jorddomstols avgöranden skall föras hos högsta domstolen med förbigående av hovrätterna. I samband härmed har framförts tanken på att överföra expropriationsmålen till de nya jorddomstolarna. Sistnämnda tanke synes, såvitt utskottet nu kan bedöma, vara riktig. Därest jorddomstolar avses bli inrättade — förslaget har på sina håll mött bestämda gensagor — torde emellertid frågan om ett överförande av expropriationsmålen till dessa domstolar bli föremål för utredning av fastighetsbildningssakkunniga eller annat utredningsorgan utan att riksdagen nu gör hemställan därom. Utskottet finner alltså vad motionärerna i detta hänseende anført icke böra föranleda någon riksdagens åtgärd. I detta sammanhang vill utskottet dock betona, att det är synnerligen angeläget att fastighetsbildningssakkunnigas arbete på en ny lagstiftning om fastighetsbildning bedrives med större skyndsamhet än hittills. Arbetet äger uppenbarligen betydelse även för bedömandet av förevarande spörsmål rörande expropriationsdomstolarnas organisation.

Vad motionärerna anført rörande innebörden och konsekvenserna av bestämmelserna om förtida tillträde synes utskottet beaktansvärt. I synnerhet gäller detta motionärernas påpekande av att det från dagen för förtida tillträde skall utgå en förhållandevis hög ränta å expropriationsersättning, i den mån denna ej nedsatts hos länsstyrelsen. I 1949 års proposition rörande ändringarna i expropriationslagen uttalades i detta avseende, att i vart fall för det dåvarande en räntesats av sex procent måste anses vara för hög. Emellertid hade jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 11 februari 1949 en särskild utredningsman tillkallats för att verkställa översyn av gällande bestämmelser om legal ränteberäkning. Det syntes därför icke vara lämpligt att genom ändring av expropriationslagens stadganden i detta hänseende föregripa denna utredning. — Upplýsningar rörande nämnda utredningsarbete lämnades av chefen för justitiedepartementet i interpella-

tionssvar den 7 mars 1951. Enligt detta hade utredningsmannen hösten 1950 till departementet överlämnat ett omfattande utredningsmaterial. Utredningen hade emellertid icke resulterat i några utarbetade förslag till ändringar i gällande bestämmelser. Efter de vidtagna förberedelserna hade utredningen vilat, då den i rådande statsfinansiella läge ansetts böra få stå tillbaka för andra mera trängande utredningsuppgifter. Det får enligt utskottets bedömande förutsättas, att nämnda fråga, så snart möjlighet därtill gives, förelägges riksdagen. I den mån procentsatsen för den legala räntan nedbringas torde det bli lättare för en expropriand att i förväg tillträda en expropriationsfastighet, varigenom olägenheten för honom av en långt utdragen process skulle något minska.

Yrkandet i andra punkten av motionärernas hemställan syftar liksom yrkandet i första punkten i huvudsak till att expropriationsförfaranden skall kunna bringas till slut så snabbt som möjligt. Motionärerna synes sålunda önska bestämmelser, som motverkade att mål fullföljdes i överinstans utan bärande skäl. Huvudregeln beträffande kostnader för expropriationsrättegång i överinstans borde i sådant syfte vara den för tvistemål gällande, nämligen att den tappande parten skall ersätta motparten hans rättegångskostnad. Expropriationslagens nuvarande bestämmelse i 67 §, som innebär att sökanden har att med vissa undantag betala rättegångskostnaderna, borde alltså ändras.

Sistberörda spörsmål var föremål för en icke obetydlig uppmärksamhet vid 1949 års riksdag. I yttrande över markutredningens förslag i ämnet förordade Göta hovrätt den regel, som motionärerna vill se genomförd. Departementschefen fann icke en dylik föreskrift påkallad. I motioner och i reservation till utskottsutlåtandet rörande lagändringarna uttalades däremot anslutning till hovrättens uppfattning, medan utskottets majoritet följde propositionens förslag i detta hänseende. Till grund för utskottets ställningstagande låg bl. a. uppfattningen att det vore mycket svårt att bedöma, huruvida i visst fall expropriatens klagan berodde på osäkerhet om värderingsreglernas innebörd eller på okynne, och att expropriatens osäkerhet icke finge föranleda, att han komme att få betala kostnader i överrätten. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan.

Vad utskottet ovan anfört om att en utredning bör grundas på mera omfattande erfarenheter rörande den nuvarande lagens verkningar gäller även frågan om rättegångskostnaderna. Härtill kommer, att de siffror Svea hovrätt anfört närmast tyder på att omotiverade överklaganden från expropriatens sida icke förekommer i en omfattning, som inger betänkligheter. Utskottet har icke skäl anta, att orsaken till att expropriat i jämförelsevis få fall har överklagat skulle vara att kommunerna av motvilja mot expropriationsförfarandet i dess nuvarande utformning ger vika för oberättigade krav av expropriaten. Skulle under en längre tid fullföljdrätten befinnas vara i obehörig mån utnyttjad av expropriater, torde emellertid detta ut-

göra anledning att ta upp frågan om rättegångskostnaderna i expropriationsmål till en mera ingående prövning. Med hänsyn till vad nu sagts kan utskottet icke heller förorda bifall till andra punkten av motionärernas hemställan.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,
att förevarande motion, II:72, icke måtte föranleda någon
riksdagens åtgärd.

Stockholm den 17 november 1953.

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD.

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herrar Osvald, Albert Hermansson, Lindahl, Lars Andersson, Ebbe Ohlsson*, Grym, Boo* och Georg Carlsson*;

från andra kammaren: herrar Andersson i Löbbo*, Åhman*, Johansson i Torp, Nyberg, Jansson i Hällefors, Munktell, Jansson i Benestad och Nilsson i Östersund.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.